

Юрчишин Т. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов для зовнішньоекономічної діяльності
Тернопільського національного економічного університету

E-mail: jur-tan@mail.ru

Янкова Т. М.,
викладач кафедри іноземних мов для зовнішньоекономічної діяльності
Тернопільського національного економічного університету
E-mail: yankova_tanya@ukr.net

ВИСЛОВЛЕННЯ УЗАГАЛЬНЕНОГО ЗМІСТУ ЯК ДИРЕКТИВИ

У статті проаналізовано висловлення узагальненого змісту в контексті прагмалінгвістичного аналізу синтаксичних одиниць, зокрема з'ясовано функціонування висловлень такого зразка у складі мовленнєвих актів-директивів. Визначено комунікативну функцію висловлень узагальненого змісту у складі мовленнєвих актів вимоги, прохання, пропозиції, заклику, дозволу.

Ключові слова: *вимога, висловлення узагальненого змісту, директив, дозвіл, заклик, пропозиція, прохання.*

Висловлення узагальненого змісту визначають як універсальні висловлення, логічною основою яких є узагальнене судження, а структурно-мовною базою – речення-узагальнення. Речення узагальненого змісту постають як синтаксичні одиниці, що містять загальні положення, висновки, які стосуються всіх людей безвідносно до місця й часу, та виходять під час комунікації за межі одноразового вживання, відображаючи кодовий характер мови [1, с. 18].

У контексті сучасної лінгвістичної парадигми актуалізується звернення до прагмалінгвістичного аналізу висловлень зазначеного зразка, який дозволяє глибше пізнати їхню комунікативну сутність. Основним об'єктом прагматичного аналізу є мовленнєвий акт, що трактується як створення відповідного речення в певних умовах із конкретною метою [5, с. 219]. Висловлення узагальненого змісту часто функціонують у ролі директивів.

Директив – це тип мовленнєвого акту, ілокутивна мета якого полягає в тому, що він становить спробу мовця домогтися того, щоб слухач дещо здійснив [3, с. 241]. Мовець часто долучає до спонукань висловлення узагальненого змісту, які сприяють певному відчуженню адресанта, оскільки «спонукання містить потенційну загрозу позитивному образу адресата – його потребі в недоторканості внутрішньої сфери» [6, с. 5]. Таким чином формується складний мовленнєвий акт.

Висловлення узагальненого змісту при директивах детерміновані різноманітними мовленнєвими ситуаціями, що найчастіше вимагають реалізації принципу ввічливості при виголошенні спонукання, додають висловленню більшої енергійності, з якою досягається ілокутивна мета (певний ступінь «категоричності» або «м'якості» спонукання), надають спілкуванню більшого ступеня контактності. Оскільки висловлення узагальненого змісту відштовхуються від реальної ситуації, вони стають етикетно слухними, значно пом'якшуючи волевиявлення мовця. При цьому узагальнені висловлення функціонують у складі директивних актів, що реалізують вимогу, прохання, пропозицію, заклик, дозвіл.

Мовленнєвий акт *вимоги* виражає неофіційне розпорядження людини, упевненої у справедливості свого волевиявлення. Мовець ставить себе вище за слухача, який підпорядкований йому згідно з ustalеними в суспільстві нормами та звичаями. Такі загальноприйняті норми поведінки та закономірності чи тенденції закріплені у висловленнях узагальненого змісту, які мовець долучає до своєї вимоги.

У мовленнєвих актах вимоги спостерігається некодифікована «вищість» мовця та передбачається можливість заперечення з боку адресата. Узагальнене висловлення залучається до них для остаточного переконання співрозмовника зробити те, чого вимагає мовець, наприклад:

Лікар. *Не смійте вставати!*

Пузир. *Не можна – хазяйство.*

Лікар. *Не говоріть дурниць. Здоров'я миліше від хазяйства* (І. Карпенко-Карий).

Лікар, професійні обов'язки якого зумовлюють його «вищість», важливість у стосунках з пацієнтом, прямо висловлює свою вимогу: *Не смійте вставати!* Зазнавши комунікативної невдачі (адресат відмовляється виконати пряму вимогу), мовець долучає узагальнене висловлення *Здоров'я миліше від хазяйства*, яке репрезентує загальнолюдські пріоритети, що повинні вплинути й на співрозмовника як на члена цієї ж людської спільноти.

Часто мовець вдається до висловлень узагальненого змісту, щоб пом'якшити та вмотивувати комунікативний намір при вимозі, уникаючи таким чином небажаної негативної реакції співрозмовника на вимогу, наприклад:

Савка. *Добре, їду. Тільки мусимо домовитися. Договір краще грошей. Скільки ви мені дасте, як купите?*

Герасим. *А скільки хочете?*

Савка. *Скільки? Від кожної тисячі мені сто карбованців* (І. Карпенко-Карий).

Один із комунікантів є співучасником афери, запланованої іншим. Він розуміє, що має право вимагати певної винагороди за свої функції й наполягає на попередній домовленості щодо суми за виконану роботу. Для того щоб справити враження ділової й досвідченої в подібних справах людини, мовець використовує висловлення узагальненого змісту *Договір краще грошей*, яке водночас усуває можливе обурення чи незгоду з боку співрозмовника, адже воно виражає народну мудрість.

Отже, висловлення узагальненого змісту корелюють із базовим мовленнєвим актом вимоги в таких комунікативних ситуаціях, коли безпосередньої вимоги недостатньо для реалізації комунікативного наміру мовця. Їх застосування в такому контексті допомагає мовцеві пом'якшити свою вимогу та акцентувати її виправданість чи необхідність.

Прохання – це спонукання слухача задовольнити потреби та бажання мовця. У мовленнєвому акті прохання мовець є більш зацікавленим у виконанні дії. При цьому він деякою мірою залежить від слухача, який не зобов'язаний йому підкорятися. З огляду на це найважливішою ознакою прохань є актуалізація фактору адресата. Тому при зверненні до співрозмовника мовець не лише висловлює прохання, а й намагається його аргументувати, сформувати в слухача мотив до виконання дії.

Висловлення узагальненого змісту часто доповнюють, пояснюють та аргументують безпосередньо виражене прохання, наприклад:

– *Слухай, Геню, прошу, не смійся з мене, що я в таку хвилю згадую такі речі. Мрія хоч раз у житті прокидається в кожній людині* (І. Франко).

Узагальнене висловлення спрямоване на підсилення ефекту, якого прагне досягти мовець: жінка прохає співрозмовника не кепкувати з висловлених нею думок, оскільки почуває деяку незручність перед ним, соромиться. Вона застосовує узагальнене висловлення, щоб певною мірою засвідчити слушність такого прохання, виправдати абсурдність наведених спогадів та планів.

Пропозиція – найневимогливіша форма впливу на адресата, яка полягає у винесенні мовцем власної думки на обговорення з метою переконати слухача й тим самим спонукати його виконати певну дію. Здебільшого пропозиція висловлюється в інтересах як мовця, так і слухача, однак мовець більше зацікавлений у виконанні пропонованої дії. При цьому стосунки між учасниками мовленнєвого акту є нерелевантними для його характеристики: мовець може ставити себе вище за слухача, може перебувати в його владі, врешті, учасники комунікації можуть бути і незалежні одне від одного.

Висловлення узагальненого змісту в складі пропозиції демонструють намагання зацікавити слухача у виконанні дії. При цьому, апелюючи до загальновідомих істин, мовець дещо завуальовує свій вплив на слухача, оскільки, маніфестуючи думку загалу, певною мірою применшує свою роль

ініціатора. Часто висловлення узагальненого змісту вживаються в тих ситуаціях, коли мовець виконує нетипове або ж непорядне комунікативне завдання, що торкається делікатних сфер буття. Зазначені функції узагальненого висловлення виявляє приклад:

– *Треба завтра зустрітися з іншими і спланувати боротьбу із цими катюгами, – рішуче промовила до селян Феодосія. – Під лежачий камінь вода не тече* (М. Вакалюк-Дорошенко).

Тут мовець пропонує односельчанам піднятися на організовану боротьбу із фашистськими загарбниками. Після прямої пропозиції Феодосія апелює до відомої сентенції *Під лежачий камінь вода не тече*, яка сприяє підсилению впливу на слухачів та формує мотив до прийняття пропозиції. Узагальнене висловлення певною мірою пом'якшує тональність, емоційний фон, який супроводжує пропозицію.

Мовленнєвий акт пропозиції з узагальненим висловленням часто обтяжений семантикою допомоги. Як зазначає А. Вежбицька [2, с. 187], мовець намагається допомогти співрозмовникові в певних життєвих ситуаціях, привертаючи увагу до тих реальних можливостей, які той міг і не помітити, наприклад:

Василь. *Постій, я тобі відра підніму! У мужика більше сили, як в дівки.*

Галя. *За постій гроші не платять. Геть! Дам собі раду сама* (М. Старицький).

Мовець, хлопець, який залицяється до Галі, пропонує їй свою допомогу біля криниці. Відчуваючи, що самої пропозиції буде недостатньо для її згоди, він у непрямий спосіб нагадує про її жіночу тендітність, апелюючи до відомої істини *У мужика більше сили, як в дівки*. Водночас хлопець за допомогою вказаного узагальненого висловлення намагається показати себе в позитивному світлі.

Отже, висловлення узагальненого змісту в структурі складного мовленнєвого акту пропозиції несуть специфічне функціональне навантаження, яке полягає у тому, щоб формувати в слухача зацікавлення або мотив для прийняття пропозиції, акцентувати її слушність та привабливість або увиразнити непрямую пропозицію, що торкається делікатної сфери людського буття.

Заклик визначається як звертання до народу, певної групи людей, у якому виголошується головна ідея чи яесь завдання. Вживання висловлень узагальненого змісту в складі директиву-заклику дає змогу ефективніше впливати на слухачів. Адже такі висловлення завжди виражені в доступній формі й зрозумілі всій, навіть негомогенній аудиторії. Мовець вдається до висловлень узагальненого змісту в тих ситуаціях, у яких потрібно мотивувати заклик, звернений до широкого загалу, на основі відомих істин, що підкреслюють доцільність та беззаперечну необхідність його виконання, наприклад: *Головиха мовила до юрби: – Усі ви будьте пильними, щоб злодія підстерегти й зловити! Злочинець повинен понести заслужену кару!* (Є. Гуцало). У ролі мовця виступає авторитетна в сільській громаді голова колгоспу, яка виголошує заклик не залишатися байдужим до чужого горя та допомогти впіймати злочинця. При мотивуванні таких дій вона спирається на висловлення узагальненого змісту: *Злочинець повинен понести заслужену кару*.

Здебільшого адресатами складного мовленнєвого акту заклику виступає велика кількість людей, соціальних груп, об'єднаних спільною метою чи завданням. Саме в такій ситуації вживання висловлень узагальненого змісту, як втілення досвіду багатьох поколінь, є особливо ефективним засобом впливу на різну за світосприйняттям аудиторію.

Таким чином, увиразнюючи зміст заклику в структурі складного мовленнєвого акту, висловлення узагальненого змісту виступають своєрідним обґрунтуванням необхідності виконання заклику, надаючи йому більшої переконливості та безапеляційності.

Порада становить собою повчання, підказування мовця, як діяти слухачеві. Адресант застосовує висловлення узагальненого змісту в тих ситуаціях, коли необхідно дати співрозмовнику пораду щодо інтимного й наболілого. Використання узагальнень у складі мовленнєвого акту поради детермінують також критичні ситуації, які виходять за межі буденності й болісно переживаються людьми (втрата близьких, хвороба тощо). Вживаючи висловлення узагальненого змісту, мовець намагається репрезентувати себе як досвідчену особистість. Інформація, подана в базовому акті-пораді, йде безпосередньо від мовця, відображає його «правду». Натомість інформація узагальненого висловлення експлікує загальнолюдський досвід. У такий спосіб мовець, дбаючи про свою

репутацію, певним чином знімає з себе відповідальність у разі неслухності чи неефективності поради. Крім того, висловлення узагальненого змісту формують мотив для реалізації спонукання та увиразнюють пораду, наприклад:

– *Що ж мені робити тепер?*

– *А що? Живіть. Життя – це теж важкий обов'язок. Звісно, якщо ви не самі, якщо маєте доглянути когось,* – *відповіла Олена Левківна (Є. Гуцало).*

Вчителька, яка користується в сільській громаді великим авторитетом, підбадьорює стареньку жінку, син якої загинув, радить продовжувати жити й доглядати решту дітей. Порада узгоджується з узагальненим висловленням, що призначене формувати у співрозмовника мотив до виконання спонукуваної дії: *Життя – це теж важкий обов'язок*. Отже, висловлення узагальненого змісту в складі мовленнєвого акту поради надає їй більшої переконливості, формує в слухача мотив до спонукуваної дії та сприяє самовираженню мовця, репрезентуючи його як досвідчену й компетентну особу.

Застереження – це спонукання слухача відмовитися від своїх намірів шляхом з'ясування ймовірного негативного для нього наслідку, спричиненого їх реалізацією. Л. Фоміна зазначає, що «застереження... завжди пов'язане з повідомленням адресату деякої нової для нього інформації про можливий несприятливий стан справ» [7, с. 118]. У складному мовленнєвому акті висловлення узагальненого змісту перебирає на себе ілюкативну силу застереження та водночас модифікує його.

Здебільшого мовець вдається до узагальнення в тих ситуаціях, коли йому необхідно втрутитися в делікатну сферу приватності співрозмовника. Висловлення узагальненого змісту допомагають адресанту зняти з себе відповідальність у разі невдачі співрозмовника. Крім того, застосування висловлень узагальненого змісту детермінує прагматична настанова мовця на акцентування доцільності та правомірності застереження, оскільки він припускає, що співрозмовник може не зважити на просте безпосереднє спонукання. Тому в таких випадках адресант послуговується сентенціями як ефективнішим засобом впливу на слухача.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. Вежбицкая А. Речевые акты / А. Вежбицкая // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. – М. : Прогресс, 1985. – С. 251–275.
3. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення : навч. посібник для філол. ф-тів ун-в. / Л. О. Кадомцева. – К. : Вища школа, 1985. – 127 с.
4. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170–194.
5. Серль Дж. Что такое речевой акт / Дж. Серль // Зарубежная лингвистика. – М., 1999. – Ч. 2. – С. 217–265.
6. Нарушевич-Васильева О. В. Категорія спонукальності у прагматилістичному аспекті : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / О. В. Нарушевич-Васильева. – Одеса, 2002. – 16 с.
7. Фоміна Л. В. Комунікативна організація безсполучникового складного речення спонукального типу : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / Л. В. Фоміна. – Харків, 2000. – 163 с.

Юрчишин Т. В., Янкова Т. М. Высказывания обобщенного смысла как директивы.

Аннотация

В статье проанализировано высказывания обобщенного смысла в контексте прагмалингвистического анализа синтаксических единиц; определено функционирование высказываний такого типа в составе речевых актов-директивов; проанализировано коммуникативную функцию высказываний обобщенного смысла в составе речевых актов требования, просьбы, предложения, разрешения, призыва.

Ключевые слова: *высказывание обобщенного смысла, директив, предложение, призыв, просьба, разрешение, требование.*

Yurchyshyn T. V., Yankova T. M. Generalized content statements as directives.

Summary

The article deals with the function of generalized content statements as directives in complex speech acts. The author analyses the illocative purpose of using these statements and characterizes corresponding situations by using examples of generalized content sentences of Ukrainian writers.

The object of the study are generalized content statements as directives.

The main aim of the article is to outline illocative purpose of such statements and to analyze communicative mechanisms, which determine the actualization of generalized content.

The object of the study is communicative function of statements of generalized content as a part of speech acts: requirements, requests, suggestions, call, permission. The peculiarities of speech situations which realize generalized content are also analyzed. They are determined: arbitrary of quantitative structure of participants, multispectral characters of relations between speaker and listener, actuality of speaker's psychological characteristics.

A conclusion is done, that generalized content statements as speech acts-directives Speech do not have independent pragmatic linguistic status.

Key words: call, directive, generalized content statements, sentence, permission, request requirement, suggestion.

УДК 81-22

Янісів М. П.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»
E-mail: m.yanisiv@gmail.com
Іщук М. М.,
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»
E-mail: myroslaw@lviv.farlep.net

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ПРОСТОРІЧЧЯ В РОМАНІ ДЖЕРОМА ДЕВІДА СЕЛІНДЖЕРА «НАД ПРІРВОЮ У ЖИТІ»

У статті розглянуто проблеми перекладу англійських просторічних виразів українською мовою на матеріалі перекладу роману Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті». Для аналізу взято переклад твору, виконаний О. Логвиненком. Досліджено сферу побутування просторічних слів і наведено приклади їх художнього відтворення українською мовою. Основну увагу звернено на лексико-граматичні та стилістичні особливості вживання просторіч.

Ключові слова: просторіччя, стилістичні функції, лексико-граматичні особливості, художній переклад, компаративний аналіз.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема індивідуального стилю письменників загалом, а Джерома Девіда Селінджера зокрема, завжди посідали провідне місце у філологічній науці. Цей інтерес був зумовлений загальною тенденцією сучасної лінгвістичної парадигми щодо дослідження мови у її тісному зв'язку з духовно-практичною діяльністю людини. Творчість видатного американського письменника Джерома Девіда Селінджера, індивідуальний стиль якого є визначальним для англійської літератури II пол. XX століття, досліджувало багато літературознавців, як американських, так і вітчизняних (І. Галінська, Н. Іткіта, В. Обозна, М. Полушенкова, С. Таратута, Н. Чугунова). Так, наприклад, Н. Іткіта досліджувала проблеми поетики Дж. Селінджера і розглядала головного героя роману «Над прірвою у житті» як ліричного героя, І. Галінська з'ясовувала філософські та естетичні основи поетики Дж. Селінджера, М. Полушенкова і Н. Чугунова вивчали особливий стиль роману, тоді як лінгвістична сфера дослідження творчості письменника була поза увагою науковців і, отже, потребує поглибленого вивчення.

Мета статті – з'ясувати лексико-граматичні та стилістичні особливості просторіччя в романі Дж. Селінджера «Над прірвою в житті».

«Над прірвою в житті» – центральний твір видатного американського письменника минулого століття, майстра тонкого аналізу духовного світу людини Джерома Девіда Селінджера. Письменник, який володіє суто індивідуальною манерою викладання, у своєму романі говорить про реальні цінності життя, відстоює високі принципи гуманізму, протиставляючи їх бездушності буржуазного суспільства.